

Ekonomisk-historiska institutionen
Lunds universitet

EKH 460 ht -05
20051114

Efter Murens fall
– migrationsströmmar från öst till väst
i det återförenade Tyskland
1989 - 2005

Författare:

Birgitta Andersson

Thera Bergman

Handledare: Christer Lundh

Innehållsförteckning

Tabellförteckning	3
Ordlista	4
1 Inledning	5
1.2 Problemformulering	6
1.3 Syfte och frågeställning	7
1.4 Avgränsning	7
1.5 Uppsatsens disposition	8
2 Metod och material	9
2.1 Materialbeskrivning	9
2.2 Materialets tillförlitlighet	9
2.2.1 Brister i vårt material	10
2.3 Definitioner	10
3 Migrationsteori	12
3.1 Neoklassisk migrationsteori	12
3.2 Humankapitalteori	13
3.3 Ny migrationsekonomi	14
3.4 Dual arbetsmarknadsteori	14
3.5 Nätverksteori	15
3.6 Sammanfattning	16
4 Tyskland – ett invandringsland	18
4.1 Migrationen till Tyskland 1950 - 2005	18
4.1.1 Gästarbetare	21
4.1.2 Spätaussiedler och Aussiedler	22
4.1.3 Übersiedler	26
4.2 Ekonomiska problem till följd av återföreningen	28
4.3 Orsaker till migration och en vändande migrationsström	29
4.3.1 Varför har migrationen från öst till väst minskat och varför flyttar man tillbaka till öst?	29
4.3.2 Möjligheten att stanna i Tyskland	31
5 Befolkningsutveckling	32
6 EU:s utvidgning	34
Sammanfattning	37
Analys och diskussion	39
Slutsats	45

Tabellförteckning

Tabell 1 Faktorer som påverkat migrationen till Västtyskland.

Tabell 2 Antal Spätaussiedler som immigrerat mellan åren 1989 –2004.

Tabell 3 Härkomstländer för Spätaussiedler som immigrerat till Tyskland 1994-2003.

Tabell 4 Antal Übersiedler som emigrerat mellan åren 1989 –2004.

Ordlista

- Der Aussiedler eller Spätaussiedler** - *utflyttare*, är en person som räknas som tysk medborgare oavsett var denne är bosatt. Dessa har oftast blivit tvångsförflyttade från Tyskland och har sedan flyttat tillbaka till Tyskland igen.
- Brain Drain** - ett lands förlust av välutbildade och intelligenta arbetare vilka är av betydande tillgång för utvecklingen.
- Der Gastarbeiter** - *gästarbetare*, en person vilken rekryterades som arbetskraft i början på 1950-talet.
- Ossis** - en östtysk person.
- Der Übersiedler** - en person som är av östtyskt ursprung som har flyttat till Västtyskland.
- Die Volkzugehörigkeit** - folktillhörighet
- Wessies** - en västtysk person.
- Das Wirtschaftswunder** - eller *det Västtyska undret* innebar ett enormt uppsving för tysk export under efterkrigstiden då en stark dollarkurs och förhållandevis låga löner rådde. Förutsättningarna var den massiva hjälpen som gavs genom Marshallplanen samt genom valutabytet från Reichsmark till D-Mark. Dessutom gav gästarbetarnas långa arbetstider och fulla sysselsättning ett stort lyft för den ekonomiska tillväxten. Till 1950-talets slut hade Västtyskland utvecklats till en ekonomiskt stark nation att räkna med.
- Das Rückkehrförderungsgesetz** - Lag som infördes 1983 för att reducera antalet gästarbetare och deras familjer, vilka ökade stadig.

1 Inledning

På 1950 – talet emigrerade varje år runt en kvarts miljon östtyskar till Västtyskland. Till följd av detta byggdes Berlinmuren 1961 vilket innebar ett direkt stopp på migrationen. Berlinmurens fall år 1989 öppnade den järnridå som i drygt 40 års tid hade avskärmat västmakterna från östmakterna så väl politiskt och ekonomiskt som kulturellt¹. En drygt fyra decennier lång epok i Europas historia avslutades. I mars 1990 röstade östtyskarna överväldigande om att ingå som enat land med Västtyskland, men det visade sig vid mitten av 1990 – talet bli svårare än vad många tyskar initialt hade trott. Deras olika bakgrund, levnadsförhållanden, sociala och ekonomiska system försvårade de båda ländernas sammanslagning. Den verkliga Muren som skilde de båda länderna åt uppstod också mentalt och begreppen Ossies – östtyskar och Wessies – västtyskar realiserades i samhället och denna uppdelning lever till viss del fortfarande kvar. Öppnandet av Öst- och Centraleuropa gjorde även den europeiska unionens (EU) utvidgning österut aktuell. Våren 2004 fick tio nya länder medlemskap i EU². De flesta ligger i Östeuropa.

EU: s öppning mot öst accelererade farhågan om en migrationsvåg från de nytillkomna länderna i öst till de gamla medlemmarna i väst. De västeuropeiska länderna befarar att om restriktiva migrationspolitiken lättas och tas bort kommer det att leda till massinvandring från öst till väst. Hittills har endast Tyskland erfarit det man kan kalla massmigration från öst. Förhållandet mellan Väst- och Östtyskland har varit speciellt och utvecklingen har också varit annorlunda än för de övriga medlemsländerna i EU. En våg av östtyskar flyttade till Västtyskland efter att Muren fallit. Dessa människor kallas Übersiedler. De välkomnades med öppna armar och ansågs varken vara eller registrerades som immigranter. De hade rätt till fullständigt medborgarskap (Sassen 2 001:159), något som sågs helt naturligt. Det samma gällde för migranter från de östeuropeiska länderna, vilka kunde åberopa tyskt medborgarskap enligt tysk lag.

¹ Järnridån är en benämning på den hårdbevakade gränslinje, vilken avskiljde det kommunistiskt styrda Östeuropa från Västeuropa efter andra världskrigets slut, 1945. Namnet blev känt i och med att Winston Churchill använde sig av uttrycket (the Iron Curtain) i ett tal den 5 mars 1946 (Fultontalet). Uttrycket beskriver Sovjetunionens strävan att avskärma Östeuropa från inflytanden från väst. Höjdpunkten av avskiljningen nåddes 1961 då Berlinmuren mellan Östtyskland och Västtyskland byggdes upp. En järnridå var ursprungligen en vattenkyld ridå i metall som fanns på teatrar för att vid olyckor förhindra att eld på eller bakom scenen skulle sprida sig ut i salongen. Konstruktionen hade efter flera otäcka händelser blivit obligatorisk i Tyskland och Österrike (<http://sv.wikipedia.org/wiki/J%26E4rnrid%26E52005-05-22>).

² Vid årsskiftet 2004 anslöts Cypern, Estland, Lettland, Litauen, Malta, Polen, Slovakien, Slovenien, Tjeckien och Ungern till EU (<http://europa.eu.int/comm/enlargement/enlargement.htm> 2005-05-22).

Migrationsdiskussionen i Tyskland, liksom i EU, har under senare tid också karaktäriserats av demografiska frågor. EU befolkning har en snabbt stigande medelålder och ett alltför lågt födelseantal. Tyskland har haft födelseunderskott sedan 1972 och precis som övriga västeuropeiska länder diskuteras problemet med en växande äldre befolkning gentemot alldeles för få barn födda.

1.2 Problemformulering

Migrationsströmmarna som skett i Tyskland de senaste decennierna tycker vi varit mycket intressanta men vi har upplevt att det saknas litteratur i ämnet. Därmed blev det en utmaning för oss att söka kunskap om och arbeta med just dessa frågor. Migration sammankopplat med Europa och i synnerhet Tyskland är oerhört intressant med tanke på dess historia och centrala läge i Europa och är dessutom ett dagsaktuellt ämne. I media har det informerats en hel del om de östeuropeiska länder som sedan 2004 har införlivats i EU och en diskussion om huruvida en allt stigande migration från dessa länder till dem ”mer rika” EU-länderna är ett faktum eller ej. Diskussion har återkommit från och till det att Berlinmuren föll och det spekulerades mycket kring massmigration både från Östeuropa och från de östra förbundsländerna till de västra inom det återförenade Tyskland. Institutionella hinder togs bort och möjligheterna till ett nytt liv gavs i väst. Trenden visar dock att de första årens emigration från öst snart minskade stort. Migrationsströmmarna mellan de östra och västra förbundsländerna förvandlades till en våg av människor som allt eftersom, mot politikernas och medias förmodan, mattades av. Migrationsströmmen till och med vände. Många östtyskar som redan hade flyttat till de västra förbundsländerna flyttade tillbaka till öst igen.

1.3 Syfte och frågeställning

Föreliggande studies syfte är att beskriva immigrationen till och migrationen inom Tyskland efter Murens fall och efter den tyska återföreningen. Migrationen från öst till väst accelererade och migrationen mellan Väst- och Östtyskland bytte karaktär från att vara internationell till att bli intern. Vi vill försöka ge en bild av migrationsströmmarna och den interna migrationen mellan de båda staterna. Diskussionen i Tyskland innehåller en rad olika begrepp. Immigranterna delas in i olika grupper, vilket gör det till en synes komplex diskussion och vi vill försöka reda ut de mest elementära begreppen och försöka få en helhets bild av Tysklands migrationshistoria efter Murens fall.

Till vår hjälp har vi följande frågor:

Hur ser migrationsströmmarna ut och hur har de förändrats?

Varför har flytten från öst till väst minskat och varför flyttar man tillbaka till öst?

1.4 Avgränsning

Uppsatsen behandlar immigrationen till Tyskland med fokus på migrationen från öst till väst inom landet samt från de före detta öststaterna. Tidsramen sträcker sig från 1989 till 2005. De migrationsströmmar som innefattas i studien är flyttningarna mellan de östra och de västra förbundsländerna som uppstod efter Murens fall samt migranter från de östeuropeiska länderna som en gång förvisats från Tyskland och som åter igen då Tyskland enades kunde flytta till landet. Även de tänkbara migrationsströmmarna som befaras komma från Östeuropa till väst i samband med EU:s utvidgning behandlas.

Vi har valt att fokusera på *Spätaussiedler/Aussiedler* och *Übersiedler*, vilka klassades som tyska medborgare och det är just i detta avseende som Tysklands migration skiljer sig från övriga europeiska länders migration. Till viss del diskuteras även gästarbetarna. Flyktingar och säsongarbetare samt övriga grupper, exempelvis studenter med flera, tas inte upp för diskussion, vilket i sig skulle kräva en större utredning än denna uppsats.

1.5 Uppsatsens disposition

Inledningsvis beskrivs problemformulering och syfte samt avgränsning. I kapitel 2, metodkapitlet, tar vi upp vilket tillvägagångssätt vi använt, materialbeskrivning samt källornas tillförlitlighet. Därefter i kapitel 3, teorikapitlet, redogör vi för de mest använda migrationsteorierna och hur de förklarar migrationsströmmar. Kapitel 4 beskriver migrationen till Tyskland där fokus ligger på tiden efter Murens fall, men det finns också en historisk överblick från 1950 till 2005. Där skissar vi fram en bild av hur migrationen till landet har sett ut under 1900-talet. Kapitel 5 och 6 ställer migrationsdiskussionen i Tyskland i en annan dimension. Kapitel 5 diskuterar Tysklands befolkningsutveckling, vilken har uppmärksamats i landet och den negativa nativitetstrenden ses som ett stigande problem. Kapitel 6 tar upp EU: s senaste utvidgning samt beskriver det europeiska sammanhanget som Tyskland befinner sig i. Slutligen försöker vi sammanfatta och analysera vårt material samt diskutera kring vissa fenomen som uppkommit i uppsatsen.

2 Metod och material

Vi har utgått från en deskriptiv ansats. Vi kommer i kapitlet beskriva vårt material samt diskutera dess tillförlitlighet och omfattning. Avslutningsvis tar vi upp problem med definitioner som ofta uppstår vid studier i migration. Vi har framförallt tagit hjälp utav Ejvegård "Vetenskaplig metod" och Walléns bok "Vetenskapsteori och forskningsmetodik" i vårt arbete med metod och material.

2.1 Materialbeskrivning

Materialet vi använt oss av är främst tryckt material och består av böcker, rapporter och tidskrifter, men också information från Internet. Nyhetstidningen Tempus är en partipolitiskt obunden tidskrift och tar upp dagsaktuella internationella händelser. Vi har även använt oss av tidskriften Världspolitikens Dagsfrågor, vilken utges av utrikespolitiska institutet. Vi har sökt efter tysk litteratur för att få migrationen belyst inifrån Tyskland men vi har ej funnit mycket som direkt behandlar migrationen mellan östra och västra förbundsländerna. Både kvalitativ och kvantitativ data har vi använt oss av. Vi har försökt i den mån vi kunnat underbygga den litterära studien med statistiskt material. Vårt statistiska material och information är hämtat från Statistisches Bundesamt, Bundesamt für Migration und Flüchtlinge, Förenta Nationerna (FN) och Europeiska Unionen (EU) vilka är Internetkällor.

2.2 Materialets tillförlitlighet

Vi har i huvudsak sökt efter primära källor för att tillförlitligheten hos de användbara källorna skall vara så hög som möjligt men även sekundära källor har används för att komplettera de primära källorna och ge dimension till dess innebörd. Vi är medvetna om att statistiken vi använt oss av inte alltid är helt korrekt då inte alla som lämnar Tyskland anmäler sig hos myndigheterna och de som återvänder inte heller alltid gör en anmälan för att kunna säkra ett uppehållstillstånd. Någon specificerad statistik om migrationens art, exempelvis om en migrant är en säsongsarbetare eller en person som är av tyskt ursprung och därför anses vara tysk medborgare även om personen i fråga har bott hela sitt liv i Ryssland och inte kan tala tyska, är också svår att få grepp om. Man får också anta att tyskar inte alltid anmäler att de migrerar när de reser ut ur landet då deras emigration är av temporär art till exempel

studenter, pensionärer med flera, vilka oftast har tänkt sig att vara borta under en kortare tid. Svårigheten med att studera internationell migration är att finna tillförlitlig data. Att studera internationell migration och migrationstrender/mönster har betydande hinder som är viktiga att ha i beaktning vid bedömning och jämförelse av migrationsdata från olika länder. Liksom de olika sätten att definiera migranter samt medborgare och hur uppgifterna framkommit gör det många gånger svårt att göra en korrekt analys. Många gånger ignoreras detta i offentlig statistik (Stracher & Pinto Dobernig 1997: 5). Östeuropeiska länder har inte haft samma tradition som de västeuropeiska länderna beträffande utarbetandet av administrativa, politiska och statistiska ramverk för att specifikt studera immigration och emigration med inriktning på medborgare från andra länder. Ett sådant system har byggts upp men tidigare data från dessa länder är inte lika omfattande. Troligt är att data gällande utländska medborgare och immigration generellt är bättre än emigrationsdata, då ett stort mörkertal för emigrationen fanns. Ingen statistik är dock helt korrekt. Data har samlats in och sammanställts för olika behov och intressen snarare än att försöka förstå eller i syfte att studera migration. Ur detta behov har samarbeten uppkommit och Eurostat och the United Nations Economic Commission for Europe (UNECE) försöker förbättra kvaliteten och komparabiliteten för dessa data att standardisera matriser (Salt 1993: 7).

2.2.1 Brister i vårt material

Vår undersökning bygger på insamlandet av redan befintlig data. Att använda sig av sekundär data kan innebära att det är svårt att granska om data är tillförlitlig eller ej.

I kapitel 4.1.3 samt 4.3.1. som behandlar Übersiedler samt den interna migrationen från väst till öst har vi haft svårt att finna källor och statistik. Det magra material som vi funnit inom detta område har begränsat oss beträffande analys och diskussion.

2.3 Definitioner

Ett problem är definitionen av olika benämningar, vilka kan variera. Förenta Nationerna (FN) definierar en internationell migrant som en person som har för avsikt att vara borta för ett år eller mer. Tyskland har inte någon specifik tidsperiod som bestämmer vem som är internationell migrant medan till exempel Irland och England följer FN:s definition (Salt 1993: 8).

De olika benämningarna kan också variera. Exempelvis räknas både en student, som tillfälligt har migrerat, och en varaktig utvandrare, som *utvandrare*, men även en person som invandrat och endast stannar en kort tid i landet (säsongarbetare), kommer också att finnas med i statistiken lika väl som någon som kommer att stanna en längre tid (Beck 2001: 4). Denna problematik måste man också ha i åtanke när man läser de analyser som gjorts och görs av migrationstrender och migrationsmönster.

Definitionen av nationalitet och medborgarskap och etnicitet ställer även det till med problem. Både i väst så väl som i öst har detta förändras till att bli mer omfattande bland annat på grund av det mer nära samarbetet för kontroll av immigration. Ibland har man misslyckats med att räkna in i utländsk befolkning i folkräkningen eller misslyckas att identifiera flyttningarna över gränserna, eftersom man inte har ställt frågor om tidigare vistelseort, medborgarskap och/eller nationalitet (Salt 1993: 8-9). Rekonstruktion av nationell identitet är något som sker när länders gränser ändras. Migrationen som tidigare varit nationell kan komma bli internationell och tvärtom, som till exempel Östtyskland och Västtyskland, vilka snabbt blev till en intern migration. Genom att flytta gränserna bildades, mer eller mindre frivilligt, immigranter och en person befann sig plötsligt bo i en annan nation och kanske till och med kom att bli en minoritet fastän denna hela sitt liv hade bott och vuxit upp på samma plats och var väl förtrogen med kultur, språk med mera, liksom den som migrerar över de gränser som förvandlats från nationella till internationella förvandlades med dem (Stracher & Pinto Dobernig 1997: 20).

I den tyska migrationsdebatten finns en rad olika benämningar på migranter och under textens gång kommer vi att förklara de relevanta begreppen. I början av uppsatsen finns även en ordlista med förklaringar av viktiga begrepp.

3 Migrationsteori

Teorikapitlet redogör för olika migrationsteorier som försöker förklara migration och migrationsströmmar ur olika aspekter. Den neoklassiska migrationsteorin är den teori som kan ses som grund för den västeuropeiska och västtyska förväntningen att en massmigration från de mindre ekonomiskt stabila områdena till de ekonomiskt starka är att vänta och är därför högst relevant att diskutera. För att kunna utveckla vår analys och söka svar på varför immigrations- och den interna migrationstrenden ser ut som den gör, använder vi oss av och har gjort ett urval flera teorier besläktade med densamme. Två teorier som ofta framkommer är humankapitalteori och ny migrationsekonomi (the New Economics of Migration), men också den duala arbetsmarknadsteorin samt nätverksteorin är intressanta för vår studie. Vi har i huvudsak utgått från Douglas S. Massey et al. Theories of International Migration: A Review and Appraisal 1993: 343-50, där ej annat anges.

3.1 Neoklassisk migrationsteori

Neoklassisk migrationsteori utvecklades under 1940 och – 50-talen och har fokus på skillnader i löner, arbetsmarknadssituation och på vad migrationen kostar. Migrationen baseras på ett individuellt beslut för att maximera inkomsten och delas in i två nivåer:

Makroplanet, där ses migrationen vara beroende av tillgång och efterfrågan på arbetskraft samt de rådande löneförhållandena i länderna, det vill säga det ekonomiska förhållandet i respektive land; internationellt flöde av arbetskraft särskiljer sig från kapitalflödet, inklusive humankapital (som går i motsatt riktning). Det centrala är det homogena mönstret av immigranter och arbetskraftsflöden.

Mikroplanet, på detta plan ses individens migrationsbeslut baserat på en rationell, ekonomisk beräkning där migration är en investering i humankapital och ingår även i strävan efter vinstmaximering.

Enligt den neoklassiska ekonomiska teorin är det framförallt de strukturella faktorerna som starkt påverkar motiveringen till ett migrationsbeslut: *pull*, det vill säga de faktorer som drar en migrant till ett visst land, och *push* det vill säga det som driver en migrant från det egna

landet/området. *Push* – faktorer kan exempelvis vara låg levnadsstandard, stor befolkningstillväxt, ekonomiska svårigheter eller politiska repressalier. Exempelvis på *pull* – faktorer är strukturella förutsättningar, så som att det finns möjlighet till arbete, ekonomisk tillväxt och politiska friheter i destinationslandet/området. Genom att vara medveten om dessa strukturella skillnader mellan ursprungslandet och destinationslandet fattar individen, efter att ha avvägt alla fördelar och nackdelar, ett rationellt beslut för eller emot att hon eller han skall migrera för att maximera sin vinst. Bakom migrationsbeslutet ligger en rationell, ekonomisk beräkning. Migration blir en investering i humankapital och ingår i strävan efter vinstmaximering. Vidare förklarar teorin migration genom geografiska skillnader i utbud och efterfrågan på arbetskraft. Brist på arbetskraft i en sektor leder till arbetskraftsinvandring för att jämvikten skall upprätthållas. I den arbetsintensiva sektorn är jämviktslönen lägre än i den kapitalintensiva sektorn, vilket innebär incitament för immigration av lågutbildad arbetskraft till den kapitalintensiva sektorn, medan kapitalintensiva företag har incitament att investera där avkastningen på kapitalet är störst.

I mikroplanet ses migration som en investering i humankapital, där individen flyttar till ett annat land för att maximera sin förväntade framtida nytta. Teorin utgår från att individen har fullständig och objektiv information om förhållanden i så väl hemlandet som i destinationslandet, men vilken information en individ har beror på olika faktorer. Baines visar att tillgången på information om destinationsområdet snarare är avgörande för migrationsbeslutet än inkomstskillnaderna, fast att det är svårt att mäta informationsflödet (Baines 1994: 36).

3.2 Humankapitalteori

Humankapitalteori är en neoklassisk teori som har sina rötter kring sekelskiftet 1900. Den behandlar mikroplanet det vill säga det individuella planet. Humankapitalteori utgår från att individerna betraktar konsekvenserna av sitt utbildningsbeslut som kostnader och intäkter. Kunskaper man förvärvar i skolan och i arbetslivet är avgörande för framtida inkomster. För äldre och utbildade innebär det då att migranten istället förväntas använda sig av redan existerande nätverk och att detta ökar med åldern på den som migrerar och minskar i takt med antal utbildningsår i hemlandet. Av samma anledning kommer troligtvis äldre och lägre utbildande migranter lättare att integreras i ett redan existerande nätverk än yngre och mer utbildade migranter. De äldre är vana att använda existerande nätverk, men detta kan även bli en nackdel på så sätt att de redan förvärvade kunskaperna om samhället och hur det fungerar kanske

är helt annorlunda och det blir svårare att anpassa sig. Enligt Humankapitalteori är det sannolikt att migration minskar med ålder och ökar med utbildning. Bengtsson påvisar i en studie om migration och löner att flyttningsavstånd ökar med utbildningsnivå. Orsaken till detta är att relevanta arbetsuppgifter saknas på kortare avstånd. Yrkesutbildad arbetskraft måste således söka sig längre bort för att finna ett attraktivt arbete. Att flytta innebär en möjlighet för dem att finna en bättre arbetsgivare och ett bättre betalt arbete. Det är då förhoppningarna och föreställningen om en bättre utkomst i framtiden, snarare än för stunden, som utlöser migrationen (Bengtsson 1987: 27-33).

3.3 Ny migrationsekonomi

I ny migrationsekonomi är det familjen eller hushållet – snarare än enskilda agenter – som tar beslut om att en eller flera av familjemedlemmarna skall flytta till ett annat land. Familjen eller hushållet ses som en enhet, vilken kollektivt maximerar inkomster och minimerar risker. Beslutet sker oftast i att en eller flera av familjemedlemmarna skall flytta till ett annat land/område för att uppnå den gemensamma nyttan. Vidare antas beslutet att flytta i lika hög grad tas på grundval av riskminimering som av nyttomaximering. Detta skiljer sig mot den neoklassiska teorin där grunden vilar på den enskilda individen. I en familj kan man genom detta sprida risker, något en enskild individ inte kan göra. Migration kan därför vara ett sätt att minska förväntade framtida kostnader. Således kan vissa familjemedlemmar, vilka bor kvar i hemlandet, få stöd genom att andra medlemmar av familjen flyttar utomlands och arbetar för att trygga familjens ekonomi och framtid (Stark & Bloom 1985: 173–178).

3.4 Dual arbetsmarknadsteori

I denna teori ses efterfrågan på arbetskraft som en drivande faktor för migration. Den internationella migrationen antas uppstå och fortgå genom en ständig efterfrågan av arbetskraft på de moderna industriländernas hemmamarknad. Det är alltså *pull*-faktorer som styr, snarare än ett rationellt individuellt beslutstagande eller *push*-faktorer.

Den duala arbetsmarknaden innefattar således kapitalintensiva och arbetsintensiva sektorer. En kapitalintensiv marknad innebär högre löner, tryggare anställningar och möjlighet till mobilitet av arbetskraften, vilket är attraktivt för den inhemska arbetskraften. En arbetsintensiv marknad innebär låga löner, osäkra arbetsförhållanden samt avsaknad av mobil arbetskraft, vilket inte är attraktivt för den inhemska arbetskraften. Arbetsmarknaden delas

upp i en primär och en sekundär sektor. Den primära sektorn innehåller den inhemska arbetskraften, medan den immigrerade arbetskraften hittas i den sekundära sektorn. Den primära sektorn kännetecknas av tryggare anställningsvillkor, högre inkomster och högre social status, medan det omvända gäller i den sekundära sektorn. På grundval av detta vänder sig arbetsgivare till immigranterna för att anställa dem i den sekundära sektorn.

Problemet med teorin om den duala arbetsmarknaden är att den i hög grad koncentrerar sig på ett enkelriktat flöde. Även om *nettomigrationen* typiskt är positiv i riktning mot industrialiserade länder, förekommer migration i båda riktningarna. Migration (undantaget återvandring) i riktning från rika till fattiga länder/områden får ingen tillfredställande förklaring i denna teori. Utbudet av arbetskraft är inte heller någon homogen grupp som enbart kommer från fattiga länder. Även mellan rika industrialiserade länder uppstår migration och i alla samhällsklasser. Vidare har teorin tyngre förklaringskraft i ett historiskt perspektiv. Efter den första oljekrisen 1973 stoppades mer eller mindre arbetskraftsinvandringen till inte bara Tyskland utan även övriga industriländer i väst³.

3.5 Nätverksteori

Denna teori ser individernas sociala kontaktnät som en mycket viktig faktor för migrationsströmmarna. Det sociala kontaktnätet som består av bekanta och/eller familjemedlemmar som redan har etablerat sig i destinationslandet och verkar som en informationskälla och hjälp till etablering i det nya landet. I takt med att allt fler från ett sändarland emigrerar till samma mottagarland, kan dessa informella nätverk få en allt större betydelse genom att expansionen av nätverken reducerar migrationens risker och kostnader. Denna faktor skapar en självuppbärande länk mellan avsändar- och mottagarområdet. När så någon väl flyttar till ett annat land/område ökar också möjligheterna att ett migrationsflöde dem emellan uppstår.

³ Oljekrisen 1973–1974 satte på ett tydligt sätt fokus på västvärldens sårbarhet för störningar i utbudet på olja. Oljepriset steg då till dittills oöverträffade nivåer i samband med att Opec minskade sin oljeexport drastiskt som en reaktion på västvärldens stöd till Israel i

3.6 Sammanfattning

Neoklassisk migrationsteori och ny migrationsekonomi lägger vikt vid de monetära faktorerna. Om den monetära nyttan är viktig för valet att flytta, kräver detta en jämförelse mellan situationen i sändar- respektive mottagarlandet. Av denna anledning kan möjligheten att öka de monetära inkomsterna – oavsett om det handlar om nyttomaximering eller riskminimering – antas vara beroende av möjligheten att få någon form av ersättning i mottagarlandet som är högre än i sändarlandet, det vill säga att möjligheten till ersättning och storlek på ersättningen i mottagarlandet måste ställas mot möjligheten till ersättning och ersättningens storlek i sändarlandet. Medan framförallt ny migrationsekonomi lägger vikt vid utbudssidan, betonar teorin om den duala arbetsmarknaden efterfrågan på arbetskraft i mottagarlandet. Denna modell ger vid handen att sysselsättningen i mottagarlandet är viktigare för migrationen än sysselsättningen i sändarlandet. Ytterligare en viktig aspekt är den dynamiska processen. I takt med att fler och fler immigrerar till ett givet land minskar migrationskostnaderna via nätverks- och/eller institutionella effekter.

Nätverksteori ger inte någon direkt förklaring till varför migration mellan länder uppkommer, men den erbjuder viktiga insikter i migrationens natur när den väl är ett faktum. Teorin pekar på individernas kunskaper och deras förmåga att använda sociala kontaktnät. I takt med att allt fler människor från ett sändarland emigrerar till samma mottagarland, kan dessa informella nätverk få en allt större betydelse genom att expansionen av nätverken reducerar risker och kostnader. Det sociala kontaktnätet verkar som en informationskälla och hjälp till etablering i det nya landet, vilket visar sig också vara av stor vikt vid migrationsbeslutet. Etniska och ekonomiska band är också viktiga faktorer för migrationsbeslutet (Baines 1994: 36).

Teorin om den duala arbetsmarknaden antar istället att det är en konsekvent och strukturellt orsakad efterfrågan på arbetskraft inneboende i marknadsliberala system som åstadkommer folkströmningar. Dynamiken i migrationen när den väl är ett faktum förklaras i nätverksteorin av att migrationskostnaderna faller i takt med att nätverk av immigranter byggs upp i ett land, något som underlättar migration för andra potentiella immigranter.

Det neoklassiska perspektivet och ny migrationsekonomi talar båda för att monetära faktorer har betydelse för migrationen. Teorin om den duala arbetsmarknaden lägger större vikt vid

det arabisk –israeliska kriget i oktober 1973 (<http://no.wikipedia.org/wiki/Oljekrisen>).

efterfrågan på arbetskraft i mottagarlandet. Nätverksteori talar för att tidigare migration från ett givet sändarland till ett givet mottagarland påverkar den framtida migrationen. Teorierna tar inte heller hänsyn till den politiska dimensionen och inte heller ur vilket sammanhang de uppkom. Exempelvis tillkom Push- och Pull- under den första delen av 1900-talet i USA och bygger på studier av migranter från Europa till den Nya Världen⁴, i synnerhet till Nordamerika (Heisler Schmitter 1992: 623). Politiska beslut kan påverka migrationsströmmarna. Till exempel har Tysklands regler för medborgarskap baserat på *ius sanguinis*, det vill säga att kan man bevisa att man är av tyskt ursprung erhöles tyskt medborgarskap. Detta var en anledning för många etniska tyskar, vilka flyttat mestadels under tvång från Tyskland och förflyttats inom det forna Sovjetunionen, att migrera till Tyskland när gränserna öppnades igen mot väst (se kapitel 4).

⁴ *Nya världen* är ett annat namn för det från och med 1492 av Christofer Columbus upptäckta Amerika, egentligen Nord- och Sydamerika, men även Oceanien. till skillnad från *gamla världen*, det vill säga Europa, Afrika och Asien (http://sv.wikipedia.org/wiki/Nya_v%e4rlden 2005-04-10).

4 Tyskland – ett invandringsland

Tyskland är ett land med en lång migrationshistoria med både emigration så väl som immigration. Trots detta har Tyskland tidigare ansett sig inte tillhöra gruppen invandringsländer, ”Deutschland ist kein Einwanderungsland”. År 2000 gavs dock ett erkännande från den tyska regeringen och en rapport över migrationen till Tyskland började ges ut årsvis, *Migrationsbericht der Ausländerbeauftragten im Auftrag der Bundesregierung*. Inledningsvis ges i korthet en översikt av viktiga år i Tysklands migrationshistoria som har påverkat och varit försök att påverka, migrationsströmmarna från år 1950 och fram tills i dag.

4.1 Migrationen till Tyskland 1950 - 2005

Tabell 1 Faktorer som påverkat migrationen till Tyskland.

1950 – 1955	Arbetskraftsbrist råder i Västtyskland. Utländsk arbetskraft rekryteras. År 1955 finns det cirka 80 000 arbetskraftsinvandrare i landet. <i>Spätaussiedler</i> blir ett begrepp för de personer som av olika skäl tvingats att lämna landet, främst under andra världskriget, men som flyttat tillbaka.
20 dec. 1955	Västtyskland avslutar sitt avtal med Italien om att värva arbetskraft. Därefter följer avtal med Grekland och Spanien (1960), Turkiet (1961), Marocko (1963), Portugal (1964), Tunisien (1965) och f.d. Jugoslavien (1968).
13 aug. 1961	Berlinmuren byggs och delar Berlin i två delar Öst- och Västberlin. Därmed blev indelningen av Öst- och Västtyskland definitiv.
23 nov. 1973	Energikris ger nedgångar i näringsliv och ekonomi och ett så kallat <i>Anwerbestop</i> ”värvningsstopp” av arbetskraft införs.
1974-1982	Värvningsstoppet leder till uppehållstillstånd för ”gästarbetarna” och deras familjer, det vill säga fru och barn flyttar även de till Västtyskland.
1982 – 1986	Gästarbetarna och deras familjer tilltar och försök att reducera antalet görs genom en lag <i>Rückkehrförderungsgesetz</i> 1983, men det fick inte riktigt den verkan som var tänkt utan denna typ av migration fortsatte i nästan samma takt som innan.
1989 – 1990	Muren faller – landet enas. En ny migrationstrend påbörjas. <i>Übersiedler</i> flyttar från de östra förbundsländerna till de västra. Det sker även en

	kraftig ökning av <i>Aussiedler</i> och <i>Spätaussiedler</i> .
1991	En ny lag om invandring tillkommer som ser till rättssäkerheten och med ytterligare tillägg om invandrarnas medborgerliga rättigheter.
1992 / 93	Ändringar i grundlagen om asyl ger en nedgång av antalet asylsökande. Fram till 1993 hade alla rätt som sade sig vara asylsökande att stanna fram till ett officiellt beslut om vilken flyktingstatus dessa tillhörde. Detta tog ofta flera år, men 1993 gjordes en ändring i artikel 16 av grundlagen, vilket tillät tysk gränspolis att avvisa asylsökande utifrån en rad orsaker. Åtgärder gjordes också för att snabba på ansökningsförhandlingarna och som ett resultat av detta föll asylansökningarna från 322 600 år 1993 till 127 200 år 1994. Dock startade en politisk diskussion om detta då kriget i Kroatien och Bosnien-Hercegovina pågick.
1999	Ändring av lagen om medborgarskap görs detta år och diskussionen om invandringen till Tyskland tar fart. Diskussionen handlar bland annat om "Green Card", vilket innebar införandet av en oavhängig <i>Invandringskommission</i> .
1 jan. 2005	Den första januari 2005 trädde en ny lag om invandring i kraft. Denna lag delar in migranterna i tre grupper: <i>das Visum, die Aufenthaltserlaubnis und die Niederlassungserlaubnis</i> . <i>Aufenthaltserlaubnis</i> innebär uppehållstillstånd under viss tid och <i>Niederlassungserlaubnis</i> innebär permanent uppehållstillstånd, men är kopplat till vissa villkor, så som att ha tillräckliga språkkunskaper i det tyska språket samt grundläggande kunskaper om det tyska samhället, dess rättsväsen och levnadsförhållanden. Denna kunskap skall ges i speciella introduktionskurser för invandrare.

Mellan 1952 och 1955 karaktäriserades arbetsmarknaden i Västtyskland av en stadig nedgång i arbetslöshet, samtidigt ökade efterfrågan på arbetskraft. Detta ledde till att tyska företag började söka sig utanför landets gränser efter arbetslösa eller inte fullt sysselsatta. För människor som bodde i länder vars ekonomiska utveckling gick mycket långsammare blev den snabba produktionsökningen, inom den tyska industrin mycket attraktiv. Migration och arbetskraftsinvandringen från olika länder till Västtyskland påbörjades och i slutet av 1955 var redan 80 000 utlänningar, så kallade *gästarbetare*, anställda i Västtyskland. Mellan 1955-60 fortsatte arbetslöshetssiffrorna att falla och det "västtyska undret", *das Wirtschaftswunder*, satte igång på allvar. Det vill säga den enorma uppsving för tysk export under efterkrigstiden då en stark dollarkurs och förhållandevis låga löner rådde i Västtyskland. Förutsättningarna var den massiva hjälpen som gavs genom Marshallplanen samt genom valutabytet från Reichsmark till D-Mark. Dessutom gav gästarbetarnas långa arbetstider och fulla sysselsättning ett stort lyft för den ekonomiska tillväxten. Fram till 1950-talets slut hade Västtyskland utvecklats till en ekonomiskt stark nation att räkna med (<http://de.wikipedia.org/wiki/Wirtschaftswunder> 2005-10-19). Antalet lediga arbetsplatser ökade och i slutet av juli 1960 var omkring 280 000 utländska arbetare anställda i Västtyskland. Närmare hälften av arbetarna kom ifrån Italien. Detta var en dramatisk ökning på bara fem år, då italienarna utgjorde en tiondel år 1955 (Dustmann 1996: 221; Spencer 1994: 1-2) Se tabell 1. Bakgrunden till denna utveckling var rekryteringsarrangemangen som knöts mellan Västtyskland och Italien (1955), Spanien (1960) Grekland (1960), Turkiet (1961), Marocko (1963), Portugal (1964), Tunisien (1965) och Jugoslavien (1968). Ett "gästarbetarsystem" som tillfälligt skulle lösa arbetskraftsbehovet etablerades (Castles & Miller 1993: 103; Castles & Miller 1998: 71).

Under 1950 – talet emigrerade cirka en kvarts miljon östtyskar varje år till Västtyskland och de åkte då genom Västberlin. De flesta människor som lämnade Östtyskland var unga människor med utbildning. Denna utvandring fick en katastrofal effekt på den östtyska ekonomin. Det motsvarade var sjunde östtysk, vilket ledde till stora brister av utbildad arbetskraft. Till följd av detta byggdes Berlinmuren 1961. Efter det skedde ytterligare en ökning i arbetskraftsinvandringen från södra Europa eftersom den tidigare konstanta ökningen från Östtyskland då kapades av (Spencer 1994: 4).

År 1971 hade de utländska arbetarna mer än fördubblats bara sedan 1968 till 2, 2 miljoner. I slutet av 1973 arbetade 2, 6 miljoner utlänningar i Tyskland (Dustmann 1996: 221; Spencer 1994: 3). Arbetsinvandringen ansågs tillfällig både för sändar- och mottagarländerna (Dustmann 1996: 216). När arbetskraftsrekryteringen ganska tvärt avstannade efter den ekonomiska krisen 1973, minskade antalet utländska arbetare och fortsatte att minska fram till 1978. Året därpå ökade antalet utlänningar i Tyskland igen men under de kommande åren fluktuerade antalet invandrare och inte förrän 1984 minskade anställningen av icke tyskar och stabiliserades fram till 1989 till runt 1, 6 miljoner (Spencer 1994: 4).

De låga födelsetalen från 1970 och 1980 - talen ledde till ett nytt behov för arbetsgivarna att söka efter arbetskraftinvandrare, åtminstone fram till 1989. Migrationen från Syd- till Västeuropa som började efter andra världskriget har minskat under den senaste tiden, medan den migration som finns mellan Öst- och Centraleuropa till medlemsländerna i den europeiska unionen har ökat sedan 1980 – talets mitt. I slutet av 1980 - talet framför allt 1989 åkte tusentals, mestadels unga människor till Västtyska ambassaden i Prag och Budapest för att därigenom åka vidare till Västtyskland. 1989 kom 340 000 östtyskar till Västtyskland och fram till juni 1990 ytterligare 240 000. När man insåg att den tyska återföreningen skulle komma i mitten av 1990 minskade dock migrationen av östtyskar till Västtyskland (Spencer 1994: 6 Castles & Miller 1998 :67-71).

4.1.1 Gästarbetare

Migrationen från andra världskriget fram till Berlinmurens fall har karakteriserats av styrd arbetskraftsmigration och en mindre del av migranter som kom i efterdyningarna av andra världskriget. Gästarbetarna ansågs bara vara tillfällig arbetskraft i Västtyskland och till skillnad från till exempel Schweiz som hade strikta lagar för tillfällig invandring, hade Västtyskland en mer laissez- faire betonad inställning, immigranten bestämde i stort sett själv, hur länge han eller hon skulle stanna (Dustmann 1996: 221-222). Ett känt faktum är att de flesta länderna i Europa, inklusive Västtyskland, hade väntat sig att gästarbetarna verkligen skulle återvända hem. Den utländska arbetskraften sågs som en tillfällig regulator vars uppgift var att lösa temporära ekonomiska problem. Man väntade sig ingen permanent bosättning. När så icke var fallet hade Västtyskland mycket svårt att acceptera att landet hade blivit ett immigrationsland.

Efter krisen 1973 då arbetsrekryteringen upphörde flyttade många sydeuropéer tillbaka till sina hemländer, bland annat på grund av att situationen hade förbättrats i hemländerna, men de flesta stannade kvar trots Västtysklands åtgärder för att uppmuntra och stimulera återvandring, exempelvis med hjälp av speciella återflyttningsbidrag (Kulturdepartementet Ds Etniska relationer i Europa 1993: 14). Under en femårsperiod skedde en nedgång av antalet utländska arbetare men detta innebar ingen minskning i den totala utländska befolkningen, eftersom *familjerna* flyttade till Västtyskland. En av anledningarna till att många gästarbetare stannade i Västtyskland var att den ekonomiska krisen, också hade drabbat ekonomierna i de länder de hade lämnat, vilket gjorde återvändandet till ett riskfyllt och icke attraktivt val. Det fanns även vissa lagar t ex “family alloance system” vilken hjälpte till att omvandla gästarbetarna till immigranter. Den viktigaste faktorn av alla var troligtvis de sociala banden i Västtyskland, speciellt de med andra invandrare. Immigranterna lärde sig tyska och vände sig vid hur saker fungerade i Västtyskland såsom skolor, sjukhus, shopping, fritid och nöjen med mera. Denna process hade gått så långt att år 1982 hade 47,5 % av alla immigranter varit i landet i mer än 10 år och lagen som skulle få dem att återvända hade en liten effekt (Fielding 1997: 46). De som stannade kvar var huvudsakligen från länder långt bort och hade därmed ofta större kultur- och levnadsskillnader än hemlandet. Många från Turkiet och Jugoslavien stannade till exempel kvar. Det turkiska fallet visar hur temporär migration förvandlades till permanent bosättning och där ur utformanden av nya samhällen. Turkiet hade ingen tradition av internationell arbetskraftsmigration, utan det första steget, var ett resultat av Västtysklands rekryteringspolitik. För den turkiska regeringen innebar detta en förhoppning att få ner den inhemska arbetslösheten samt att det utländska utbytet kvarstod genom att gästarbetarna sände över pengar till hemlandet. Gästarbetarna själva såg en väg bort från fattigdom, arbetslöshet och halvfeodala jordägare. Det fanns en förhoppning att intjänande pengar och erfarenheter från utlandet skulle uppmuntra den ekonomiska utvecklingen. Den turkiska regeringen hoppades också på ett medlemskap i EG (Castles & Miller 1993:104).

4.1.2 Spätaussiedler och Aussiedler

Speciellt efter år 1989 kan man se en kraftig ökning av migranter från de forna öststaterna och då speciellt det forna Sovjetunionen. Migranterna i Tyskland delas in i olika kategorier och den största gruppen mellan åren 1990 och 2003 är de så kallade *Spätaussiedler* eller *Aussiedler (utflyttare)*, vilket är en person som räknas som en tysk medborgare oavsett var

denne är bosatt (Volkszugehörige i. S. v. § 6 Bundesvertriebenengesetz (BVFG)). Denna grupp utgjorde en minoritet i århundraden i slutna samhällen i den europeiska delen av Ryssland. Under 1900-talet, speciellt under och efter andra världskriget, utsattes gruppen för diskriminering och förflyttades till Sibirien och Mellanasien. Utövandet av den tyska kulturen och språket förbjöds (Aussiedler Informationen zur politischen Bildung Heft 267, Bonn 2000 Franzis print & media GmbH). Anledningen för dessa människor att komma till Tyskland var komplex eftersom det varierat inom gruppen. Ekonomiska motiv var förstås en viktig orsak, men vikten av den har ofta överdrivits. Anledningen för dem låg i så väl politiska som ekonomiska motiv liksom i uppkomsten av nationalism i de asiatiska efterföljande staterna i före detta Sovjetunionen. Där till kommer det att Sovjetunionen först år 1986 lättade på restriktionerna att få utresetillstånd. Olika vetenskapliga undersökningar har visat att migrationsorsaken för de Aussiedler som är judiska har förändrats från att tidigare ha varit familjeåterförening till att idag bero på vara ekonomiska motiv (Heinen, Ute http://www.bpb.de/publikationen/08604866861222132867858162468689,0,0,IZPB_267_Zu_wanderung_und_Integration_in_der_Bundesrepublik_Deutschland_040402.html 2004-04-02). Sedan 1950-talet har det kommit nästan 4, 5 miljoner Spätaussiedler till Tyskland. Den största delen av dem som gick under benämningen Spätaussiedler kommer från före detta Sovjetunionen.

Den 31 december 1992 trädde en lag, *Kriegsfolgenbereinigungsgesetz*, i kraft. Sedan dess måste alla sökanden från andra Aussiedlungsländer, det vill säga länder dit man har mer eller mindre tvingats att flytta (mestadels de forna öststaterna), kunna bevisa att man från och med den 31 december 1992 på grund av sin tyska nationalitet blivit diskriminerad eller har på grund av detta missgynnats enligt § 4 Abs. 2 Bundesvertriebenengesetz BVFG. De som kommer från det forna Sovjetunionen måste dock inte bevisa detta utan uppbär denna rätt enligt lag (<http://bundesrecht.juris.de/bundesrecht/bvfg/gesamt.pdf> 2005-05-24).

Antalet Spätaussiedler är sedan år 1993 kvoterat och efter införandet av BVFG (Art. 6 des Haushaltssanierungsgesetzes 22.12.1999) får Bundesverwaltungsamt inte ta emot fler, inklusive äkta makar och barn, än vad som togs emot år 1998 då 103 080 antogs. Ytterligare en begränsning av definitionen har gjorts genom § 4 Abs. 1 Nr. 3 BVFG, vilken säger att den som är född efter den 31.12.1992 inte kan räknas som Spätaussiedler. I och med detta började en omfördelning av migranterna att ske (<http://www.bundesverwaltungsamt.de> 2005-05-24). Spätaussiedler ses då som någon som har återvänt efter att ha emigrerat, men i verkligheten är många av dem ättlingar till de emigranter som begav sig iväg från Tyskland.

Under 1990-talet kan man se en förändring beträffande härkomstländer. År 1990 kom den näst största gruppen, 133 872 personer, från Polen och den tredje största, 111 150 personer från Rumänien, i en jämförelse med år 2002, då 553 Spätaussiedler kom från Polen och 256 från Rumänien, vilket motsvarade 0,6 % respektive 0,3 % av totala antalet det året. (http://www.integrationsbeauftragte.de/download/Modul_1_Migrationsgeschehen.pdf 2005-05-24). År 2002 kom 99 % av migranterna från före detta Sovjetunionen. Från 1989 till 2004 immigrerade 2 823 724 Spätaussiedler till Tyskland. Trots denna stigande trend kan man se att toppen nåddes år 1990 då 397 073 kom och sjönk ner till 59 093 år 2004. Märkesår utgör 1989 och 1990 då 377 055 respektive 397 073 personer migrerade till Tyskland. Följande utveckling visar oss att trenden var sjunkande snarare än stigande:

Tabell 2

Antal Spätaussiedler som immigrerat till Tyskland mellan 1989 - 2004

År	Antal Spätaussiedler
1989	377 055
1990	397 073
1991	221 995
1992	230 565
1993	218 888
1994	222 591
1995	217 898
1996	177 751
1997	134 419
1998	103 080
1999	104 916
2000	95 615
2001	98 484
2002	91 416
2003	72 885
2004	59 093

Källa: <http://www.bva.bund.de/aufgaben/aussiedleraufnahme/index.html> 2005-03-16.

Tabell 3

Härkomstländer för Spätaussiedler som immigrerat till Tyskland 1994 -2003

Länder	1994	1995	1996	1997	1998
Kazakstan	-	117 148	92 125	73 967	51 132
Polen	2 440	1 677	1 175	687	488
Rumänien	6 615	6 519	4 284	1777	1 005
F d Sovjetunionen	213 214	71 685	63 311	47 055	41 054
Tjeckoslovakien	97	62	14	10	16
Ukraina	-	3 650	3 460	3 153	2 983
Övriga länder	225	17 157	13 382	7 770	6 402

Länder	1999	2000	2001	2002	2003
Kazakstan	49 391	45 657	46 178	38 653	26 391
Polen	428	484	623	553	444
Rumänien	855	547	380	256	137
Fd Sovjetunionen	45 951	41 478	43 885	44 493	39 404
Tjeckoslovakien	11	18	22	13	2
Ukraina	2 762	2 773	3 176	3 179	2 711
Övriga länder	5 518	4 658	4 220	4 269	3 766

Källa: Bundesverwaltungsamt, Bundesministerium des Innern Statistisches Jahrbuch 2004:64 2005-03-16.

Genom § 4 Abs. 1 Nr. 3 BVFG, började en omfördelning av migranterna att ske. Den större delen av dessa migranter anser man försvåra integrationen eftersom dessa anhöriga inte har tillräckliga tyska språkkunskaper, vilket i sin tur har visat att chanserna att integreras på den tyska arbetsmarkanden också försämrats

(http://www.bund.de/mn_6960/Microsites/BundOnline2005/Presse/Pressemitteilungen/Pressemitteilungen-knoten.html Pressemitteilung des Bundesministeriums des Innern vom 20030606). Ännu är det för tidigt att kunna se hur länge dessa kommer att stanna i Tyskland, men man får dock anta att den största delen kommer att stanna kvar i landet. En annan stor grupp av migranter bestod av återvändande tyska medborgare som temporärt emigrerat, så som pensionärer, studenter, köpmän, tekniker med flera samt deras anhöriga (http://www.integrationsbeauftragte.de/download/Migrationsbericht_2004.pdf). 2005-11-01

Den första januari 2005 trädde en ny lag om invandring i kraft. Lagen delar in migranterna i tre grupper: *das Visum*, *die Aufenthaltserlaubnis* och *die Niederlassungserlaubnis* Se tabell 1. Den sistnämnda innebär ett permanent uppehållstillstånd, men för att få detta ställs det krav att kunna tala tyska, grundkännedom om samhälliga och rättsliga liksom levnadsförhållanden. Denna kunskap skall inhämtas i speciella integrationskurser för invandrare. Den andra gruppen är uppehållstillstånd under viss tid och den första betyder visum.

(<http://www.mdr.de/ratgeber/neuab2005/1746894.html>) 2005-10-27

4.1.3 Übersiedler

Från 1989 till slutet 1991 flyttade minst en miljon östtyskar till väst (Castles & Miller 1998: 12), men den stora genomströmningen av östtyskar till väst krympte drastiskt då det stod klart att landet skulle enas 1990. De människor som lämnade öst för att leva i väst kallas *Übersiedler*. Vandringsaldot mellan de gamla och nya förbundsländerna som 1991 uppgick till 165 400 människor gick därefter kontinuerligt tillbaka och nådde 1996 ett lägsta läge på 24 900 människor. Från och med 1997 vände denna trend om och nettoemigration från öst var 28 200 år 1997 och ökade till 97 700 år 2001 sedan 2002 går det dock åter tillbaka. 2003 flyttade 155 400 människor från de nya förbundsländerna till de gamla medan 97 000 människor valde att flytta i motsatt riktning alltså från de västra delarna till de östra. 2002 var siffrorna istället 176 700 som flyttade från de nya förbundsländerna och 95 900 som flyttade i motsatt riktning. Därmed förlorar de nya förbundsländerna runt 58 400 människor år 2003 och 80 800 år 2002. Mellan åren 1991 och 2003 har tillsammans 2 035 miljoner flyttat från deras hemvist i de nya förbundsländerna till en ny i de gamla förbundsländerna. 1 19 miljoner valde den omvända riktningen vilket innebar en emigrationsförlust från öst på 848 200 människor.

Av de 155 400 som år 2003 lämnade de nya förbundsländerna var över hälften (51,4 %) mellan 18 och 30 år och en fjärdedel (25, 5 %) mellan 30 och 50 år, runt 15 % var yngre än 18 år och runt 9 % äldre än 50 år. Siffran på personer över 50 år som årligen har lämnat de nya förbundsländerna förblev inom tidsramen 1991 till 2003 relativt konstant mellan 13 000 och 17 000 människor (<http://www.destatis.de/presse/deutsch/pm2004/p4200021.htm> 2005-02-19).

Mer än hälften av dem som lämnar de nya förbundsländerna är mellan 18 och 30 år, vilket innebär en negativ utveckling då de mest ekonomiskt produktiva och utbildningsbenägna åldrarna försvinner och därmed försvinner kanske också kunskap, en så kallad *Brain Drain* sker. Flytten kan dock bli till en investering och en input om migranterna stannar borta en tid för att sedan flytta tillbaka. Under den tid som man varit borta har också ny kunskap inhämtas vilket kan ge en gynnsam utveckling för hemorten. En till synes utarmande Brain Drain kan alltså ge en positiv effekt på sikt under förutsättning att man flyttar tillbaka med inhämtad kunskap liksom erfarenheter och investerar i hemorten.

Tabell 4

Antal Übersiedler som flyttat från de östra förbundsländerna till de västra mellan 1989 - 2004

År	Antal Übersiedler
1989	340 000
1990	240 000
1991	165 400
1992	
1993	
1994	
1995	
1996	24 900
1997	28 200
1998	
1999	
2000	
2001	97 700
2002	
2003	58 400
2004	80 800

Källa: <http://www.destatis.de/presse/deutsch/pm2004/p4200021.htm> 2005-02-19 och Spencer 1994: 3-7.

4.2 Ekonomiska problem till följd av återföreningen

Berlinmuren rasade för 16 år sedan. Då rådde glädjeyra och nytt hopp väcktes, men verkligheten visade sig emellertid vara mer komplicerad än vad man först trodde. De ekonomiska problemen som Tyskland brottas med har djupa rötter. Återföreningen har satt hård press både på östra och västra Tysklands ekonomier. En östtysk mark konverterades till en västtysk vilket inte hjälpte östtyskarna och det blev dyrt för västtyskarna (Tempus nr 49 2002 "Schröder saknar politiskt mod"). I dag täcker de fem nya förbundsländerna endast hälften av sina utgifter genom egna inkomster. Den andra hälften kommer genom tillskott från de gamla västtyska delstaterna, centralmakten i Berlin och EU. De östtyska förbundsländernas ekonomiska förutsättningar är mycket magra – även med tanke på östtyskarnas allt mer krympande befolknings- och arbetskraftsunderlag. I dag uppgår östra Tysklands BNP per capita till endast två tredjedelar av gamla Förbundsrepublikens och produktiviteten till 75 %. Den höga arbetslösheten som råder och undersysselsättning har lett till allt tilltagande sociala problem (<http://www.fsb.se> 2005-02-03). Då landet enades visade det sig att det ekonomiska läget i Östtyskland var mycket värre än vad man hade väntat. Trots att Väst- och Östtyskland hade liknande förutsättningar inom industri, naturtillgångar och humankapital. Då man öppnade gränsen igen efter en nära fyrtioårig separation var tanken bland politikerna i väst att Östtyskland skulle bli en del av det västtyska systemet. Förväntningarna var stora och politikerna spådde att återföreningen skulle innebära ett ekonomiskt uppsving för Östtyskland, men det blev inte som man hoppats på.

De västtyska fackföreningarna var rädda att de östtyska låglönearbetarna skulle konkurrera ut de västtyska och därmed höjdes de östtyska lönerna. De höga lönekostnaderna och en övervärderad valuta innebar dock inte något ekonomiskt uppsving i stil med det som skedde i Västtyskland, det så kallade *Wirtschaftswunder*. Genom att höja lönenivån i Östtyskland försökte man också att undvika en migrationsexplosion från öst till väst samt ökad arbetslöshet i väst.

4.3 Orsaker till migration och en vändande migrationsström

Det finns ett antal olika orsaker till att migration uppstår. Migration kan bero på dåliga förhållandena på arbetsmarknaden och inom det sociala samt etnisk diskriminering liksom önskan att få återförenas med sin familj vilken bor i Tyskland. Framförallt är det ekonomiska motiv som för de flesta migranter ligger till grund för beslutet att migrera. Bland olika grupper kan också orsakerna variera. Ett exempel på detta är de turkiska gästarbetarna som kom till Västtyskland. För Turkiet innebar detta inte bara en strävan för den enskilde migranten att förbättra sin ekonomi, utan förhoppningen för den turkiska regeringen var att arbetskraftsutvandringen skulle minska den inhemska arbetslösheten och uppmuntra den ekonomiska utvecklingen i landet. För Spätaussiedler anges både politiska och ekonomiska motiv vara till grund för migration. Übersiedler flyttar dels på grund av de förväntningar och förhoppningar som fanns på möjligheter till en bättre utkomst i väst dels på grund av återförening med den delen av familjen som levt på den andra sidan av Muren.

4.3.1 Varför har migrationen från öst till väst minskat och varför flyttar man tillbaka till öst?

Om orsakerna till migration framförallt beror på ekonomiska motiv vad är då andledningen till att migrationsströmmarna under de senaste åren till Tyskland har minskat och i vissa fall vänt? Vad grundar migranterna sina val på? Institutionella hinder föreligger ej längre så vad är det då som påverkar människorna från öst att inte flytta? Under 1990 – talet har det skett en tillbakagång av antalet Spätaussiedler. Detta förklaras dels av att demokratiseringsprocessen nått en stabilisering – men också på basis av bilaterala fördrag, Verträge 21, vilket skall ge tyska minoriteter hjälp till självhjälp på plats i länderna och skall befrämja en rad områden, så som kulturella, språkliga, sociala, medicinska och ekonomiska (Migrationsbericht 2003: 27-33). Detta är i enlighet med hjälpprogram som EU har för att främja utvecklingen i de nya EU länderna. Dessutom har olika lagändringar verkat återhållsamt på antalet (se 4.1.2).

Beträffande Übersiedler finns också en tillbakagång i antal. Jennifer Hunt har studerat migration från de östra till de västra förbundsländerna i Tyskland mellan åren 1990 –1997. I hennes studie med det kontroversiella namnet ”Why Do People still Live in East Germany?” undersöker hon vilka faktorer som kan vara orsaken till den i dag låga emigrationen. Åren 1989 – 1990 flyttade hela 400 000 människor per år från de östra till de västra förbundsländerna men detta upphörde redan år 1991 och har sedan dess legat kring 170 000 per år. År 1997 var BNP per capita i öst endast 57 procent av västs. Lönenivån var 75 procent och arbetslösheten uppskattningsvis dubbelt så hög. Trots det var nettomigrationen till väst i stort sett försvunnen år 1997. Varför var migrationen inte större när skillnaderna i BNP, löner och arbetslöshet var så stora? Hunt menar att det finns några möjliga förklaringar till den låga emigrationen. En förklaring kan vara Tysklands geografiska läge. I Tyskland finns möjligheten att pendla dagligen över gränsen, vilket till exempel kan jämföras med Syd – Norditalien där stora avstånd innebär en helt annan situation. En annan möjlighet kan vara att det stora tidiga utflödet, det vill säga emigrationen av människor, vilket har lämnat kvar människor med höga flyttkostnader. En tredje möjlighet kan vara att de kulturella skillnaderna mellan östtyskar, så kallade Ossies, och västtyskar, Wessies, fortfarande lever kvar som en osynlig mur trots att Muren är borta. Hunts slutsats är dock att ingen av dessa faktorer är avgörande för minskningen av den interna migrationen utan det är lönekonvergensen som är den avgörande faktorn. Enligt Hunt innebär 1 procent ökning av arbetslösheten i destinationslandet att emigrationen minskar med 0,3 procent medan 1 procent ökning av timlönen ökar emigrationen med 3,6 procent. Då landet enades drev västtyska fackföreningar igenom kollektivavtal i öst, vilket höjde lönenivån och därigenom minskade incitamenten att emigrera till väst.

I studien beskriver Hunt att det är vanligare att en östtysk bor kvar i östra Tyskland men jobbar i västra Tyskland, så kallad gränspendling, än att östtyskarna emigrerar till väst. Det visar sig att ungefär en femtedel av dem som flyttar till väst har först varit gränspendlare. En vanlig typ av gränspendlare eller emigranter är en ung person som har utbildat sig i väst. En annan vanlig typ av emigrant är en ung person som flyttar till väst efter avslutad högre utbildning i öst. Emigranter är mycket yngre än de som stannar kvar och gränspendlarna är något äldre än emigranterna. En annan typ av emigrant eller gränspendlare är någon som har upplevt svårigheter på arbetsmarknaden i öst, en tredjedel av dem som börjar pendla över gränsen har upplevt permittering av arbete.

Vidare menar Hunt att det är inte särskilt troligt att individer som bor på gränsen till Västberlin emigrerar och individer som bor på gränsen till de övriga områdena i väst är signifikant mindre benägna att emigrera. Detta indikerar att gränspendling till viss del ersätter migration även om den temporära karaktären på gränspendling samt bristen på utbyte i Berlinområdet och möjligheten att utnyttja gränspendlingen som en språngbräda för emigration visar att siffror på emigration inte har minskat mycket på grund av gränspendling.

Andra faktorer som kan ha påverkat de minskande migrationsströmmarna från öst till väst är att i Östtyskland förvärvsarbetade kvinnorna i större utsträckning, vilket fortfarande syns i statistiken. Detta skulle kunna innebära att en flytt till väst skulle betyda en förlorad inkomst i familjen. En annan faktor kan vara att den totala arbetstiden är kortare i väst än i öst. Detta minskar möjligheten att vinstmaximera sin inkomst för en östtysk arbetare (Hunt 2000).

4.3.2 Möjligheten att stanna i Tyskland

På 1960- talet uppmuntrade Tyskland migration av tillfälliga gästarbetare men samtidigt som den temporära invandringen blev permanent och invandrarna blev en del av den tyska befolkningen, ändrades attityder och lagar. De största skillnaderna i lagen i dag jämfört med tidigare, rör framför allt möjligheten att beviljas asyl. Ända fram till år 1999 fanns det i Tyskland två skilda ramverk för ansökan om uppehållstillstånd. Den första gällde dem som kunde bevisa *Volkzugehörigkeit* det vill säga ”tysk etnicitet” som kan bevisas genom speciella drag såsom tysk härstamning, språk, utbildning och kultur (Castles & Miller 1998: 202).

Invandrare från andra grupper hade det mycket svårare att få tyskt medborgarskap. Till exempel hade i mitten av 1980- talet mer än 3 miljoner utlänningar bott i Tyskland i över 10 år men bara 140 000 per år fick medborgarskap (Castles & Miller 1998: 202). De lagreformer som genomfördes 1999 i Tyskland gör det lättare för utlänningar som bor i landet att bli tyska medborgare och det verkade då som om landet kommit över sin gamla syn på att tysk nationalitet skall avgöras av härstamning. Trots detta har det under senare år funnits en debatt angående tysk nationalitet. Fram tills 1999 var den tyska medborgarskapslagen baserad på “*ius sanguinis*”, blodets rätt. Detta innebar att medborgarskap beviljades till en rysktalande etnisk tysk från Kazakstan men inte till ett barn fött i Tyskland vars föräldrar var turkiska gästarbetare. Sedan dessa regler lättades något kan invandrarnas barn få medborgarskap och fler invandrare har fått rösträtt (Tempus nr 33, 2001 ”Europa behöver invandrare”).

5 Befolkningsutveckling

I början av 2000 kom migrationsdebatten att få ett nytt perspektiv. Diskussionen startade på grund av en ny FN rapport "Replacement migration" som handlade om framtida migration utkom. Experterna varnade för en åldrande befolkning i Europa. En användbar metod för att mäta den arbetsföra befolkningen jämfört med barn och äldre är den så kallade "Total dependency ratio". Denna statistik mäter hur stor del av befolkningen som är under 15 år och över 64 år, i relation till antalet arbetsföra människor. Denna analys indikerar en åldrande befolkning. I Europa är detta framför allt synligt i Tyskland, norra Italien och stora delar av Nederländerna och Belgien. För att bevara förhållandet mellan löntagare och pensionärer stabilt skulle invandringen i Tyskland behöva öka med 3,6 miljoner per år. Dessa siffror tar ingen hänsyn till ekonomins behov, att jobben förändras eller att personer som inte arbetar i dag kanske väljer att göra det i framtiden men den underliggande poängen håller ändå. Det finns två varianter av tänkbar invandring till landet, den första innebär ett plus på 100 000 per år, den andra varianten är siffran istället 200 000. I dag har Tyskland ungefär 82 miljoner invånare. Under förutsättning att invandring sker kommer landet om 50 år enligt variant ett att bara vara 65 miljoner eller enligt variant två 70 miljoner. Till denna minskning kan också sägas att det i Tyskland under de tre senaste årtionden liksom de fem nästa dör fler människor än barn föds. I dag utgör befolkningen från 60 år och över 23 % och år 2050 kommer var tredje tillhöra denna grupp 35, 8 %. 1950 var siffran endast 14, 6 %.

I dag är 21, 3 % av Tysklands befolkning yngre än 20 år. 2050 kommer den siffran bara vara 16, 3 % medan den 1950 var 30, 4 % ([www. statistischesbundesamt.de](http://www.statistischesbundesamt.de) 2000- 07-19). 2030 kommer det i så fall att finnas en pensionär på två personer i arbetsför ålder i Tyskland. I 2003-års *Daten-Fakten-Trends* ser man att mönstret som varit, att invandrarna är markant yngre än den tyska befolkningen, har visat hålla i sig (<http://www.integrationsbeauftragte.de/download/Strukturdaten.pdf> 2005-05-24).

Enligt FN - rapporten så kommer migrationen att tillta i framtiden. För EU - ländernas del är ökad invandring en förutsättning för att andelen arbetsföra invånare skall kunna försörja den inhemska äldre befolkningen. Det finns ingenting som talar för att födelsetalen i Europa kommer att stiga, vilket föranleder FN-experten att presentera olika lösningar på hur man skall komma tillrätta med det "demografiska underskottet".

Folkmängden i Europa förmodas minska skarpt, fertiliteten har minskat under ”jämviktsnivån” som i genomsnitt är 2,1 barn per kvinna. I dag ligger nivån på 1,5 i Tyskland är det endast 1,25 födselar per kvinna (avser år 2002).

Europas befolkning kommer år 2050, om trenden håller i sig, ha minskat från dagens 750 miljoner till 600 miljoner. I Tyskland förväntas befolkningen minska med 14 % till mitten av 2050 (<http://www.un.org/esa/population/publication/migration/migration.htm> 2003-03-11). I de sydeuropeiska länderna var fertiliteten i genomsnitt högre än i de nordvästra länderna fram till 1980-talets början, men därefter började födelsetalen snabbt att sjunka, speciellt i Italien (Salt 1993: 11-12). Om de östeuropeiska länderna också följer med denna trend, vilket de ter sig göra, kvarstår problemet.

6 EU:s utvidgning

Den senaste utvidgningen, från 15 till 25 medlemmar, är den största i unionens historia. Den har sina rötter i kommunismens sammanbrott, symboliserat av Berlinmurens fall 1989, vilket erbjöd en oväntad och tidigare otänkbar möjlighet att utvidga den europeiska integrationen till Central- och Östeuropa. År 2002 togs således ett beslut att Cypern, Estland, Lettland, Litauen, Malta, Polen, Slovakien, Slovenien, Tjeckien och Ungern skulle ansluta sig till EU vid årsskiftet 2004. Bulgarien och Rumänien förväntas gå med 2007. Även Turkiet är ett kandidatland (<http://europa.eu.int/abc/history/> 2005-01-30).

I den västeuropeiska diskussionen kring EU:s östutvidgning växte farhågan att det skall ske en massmigration från Öst – till Västeuropa. Det starkaste motståndet till EU:s östutvidgning fanns i de östra delarna av Tyskland som gränsar till de nya EU-länderna Polen och Tjeckien. Människorna var mest oroliga att inflödet av arbetare från närliggande länder skulle konkurrera om jobben. 13 av 15 av de gamla medlemsländerna, där ibland Tyskland, har infört nya restriktioner som syftar att begränsa nykomlingarnas tillgång till arbetsmarknaden. Östeuropéerna har sedan den 1 maj 2004 rätt att vistas och söka jobb i Tyskland i tre månader. Den som hittar ett arbete och vill stanna kvar legalt måste då söka arbetstillstånd och den blivande arbetsgivaren måste visa att det inte finns någon kvalificerad kandidat till jobbet från någon av de gamla EU – länderna (Tempus nr 18 2004 ”Inget tillstånd inget arbete”).

Rädslan i de gamla EU-länderna har riktats mot ökad invandring, inflöde av billig arbetskraft och effekterna av lägre miljöstandarder. Folk i de nya medlemsländerna har oroat sig för om deras ekonomier kan konkurrera med övriga EU och om deras jordbrukare kan mäta sig med dem som har fått EU-stöd i många år. Alla dessa frågor har diskuterats och besvarats under anslutningsförhandlingarna. Liksom vid tidigare utvidgningar finns skyddsmekanismer på plats för oförutsedda konsekvenser. Andra frågor har hanterats med hjälp av övergångsåtgärder, som gör att följderna på känsliga områden fördelas över flera år, exempelvis när det gäller fri rörlighet för arbetstagare, ett bekymmer för de tidigare medlemmarna, och förvärv av egendom, ett bekymmer för de nya medlemmarna (www.europa.eu.int 2005-03-01).

Redan då den europeiska gemenskapen EG formades år 1957 fanns en förväntan på massmigration. Tyskland och Frankrike uttryckte då sin oro över att bli överösta med sydeuropeiska gästarbetare, speciellt från Italien. Det som hände då med den förväntade migrationsexplosionen, var att de flesta italienska arbetarna valde att flytta från södra till norra Italien där en växande ekonomisk utveckling tagit fart. Migrationen till norra Europa var märkbar, men långt ifrån så stor som man befarade. En liknande situation uppstod när Grekland 1981 samt Spanien och Portugal 1986 blev medlemmar i EG. Migrationen från dessa sydländska medlemsstater följde inte de Nordeuropeiska prejudikaten och flyttnings omfattning var begränsad. Den fria rörligheten har blivit föremål för många utredningar men de allra flesta ger dock en lugn bedömning av de tänkbara effekterna. Det första som man pekar på är erfarenheterna från Spanien, Portugal och Grekland. När dessa länder anslöts till unionen var klyftan mellan dem och de äldre EU-länderna ungefär lika stor som dagens aktuella kandidater, men migrationstrenden blev snarare det motsatta: många sydeuropeiska gästarbetare valde att återvända till sina hemländer efter EU-anslutningen. De blev lockade av de nya möjligheterna till utveckling tack vare den snabbare tillväxten i hemlandet (Världspolitikens dagsfrågor EU: s utvidgning i stort och smått, nr 7 2000).

EU: s konsekvensutredning från maj 2000 drog slutsatsen att östutvidgningens påverkan på den gemensamma marknaden blir marginell. Särskilt Tyskland och Österrike lugnades, någon översvämning av billig arbetskraft från öst är inte att vänta. Sannolikt är att många av de nya EU-medborgarna skulle föredra att pendla än att flytta permanent. I en rapport från migrationsinstitutet dras slutsatsen att "det blir ingen påtaglig migration vare sig på kort, medellång eller lång sikt. Tvärtom konstaterar man att länderna kommer att vara i behov av kontrollerad arbetskraftsinvandring. Unionens befolkning åldras och tillgången på lågutbildad arbetskraft som är villig att arbeta inom vård och service minskar (Världspolitikens dagsfrågor nr 7, 2000 "EU: s utvidgning i stort och smått").

Andra utredare menar dock att beräkningarna skall betraktas som "undre gränser" eftersom de bara haft EU: s utvidgning söderut som jämförelsetal. I en utredning som framställs av Tysklands före detta arbetsmarknadsminister 1998-2002, Walter Riester, angående "migrationspotentialen" påpekar utredarna att de jämförelsetal man har ifrån EU: s utvidgning söderut skiljer sig från dagens. På den tiden var utvandringslusten mindre på grund av två omständigheter. För det första var de tyska lönerna ungefär dubbelt så höga som i de båda nya medlemsländerna, att jämföra med förhållandet 7:1 för dagens tyska respektive östeuropeiska

löner. I enskilda fall, till exempel Rumänien, är förhållandet 1:10. För det andra finns det enligt Riesters studie, *“en undertryckt utvandringslust i Östeuropa, vars invånare först hindrats av murar och taggtrådsstängsel och senare har stoppats av skärpta invandringsregler”* (Tempus nr 10 2001 ”Tyskland räknar med en flod av invandrare från öst”). 1999 beslöt EU att anta en gemensam asyl- och invandringspolitik, men det har ännu inte hänt något. Officiellt tar inte EU emot personer som kommer av ekonomiska skäl. Trots detta har välutbildade invandrare större chans att få arbetstillstånd och det är inte heller dessa invandrare som får folk att protestera utan människor med sämre förutsättning.

En ny slags invandrare så kallade “gränspendlare”, “arbetsturister” eller “halvinvandrare” har blivit ett nytt fenomen inom EU. De pendlar fram och tillbaka över någon av EU: s yttre gränser, mestadels från Östeuropa till Tyskland eller Österrike. Ingen vet hur många det är som invandrar på detta sätt.

När de tio nya medlemsstaterna anslöt sig till EU år 2004 bytte en del av den tidigare invandringen karaktär från internationell till att bli intern inom EU. Tidigare erfarenheter och nya beräkningar tyder på att arbetskraftsmigration från de nya medlemsstaterna kommer att bli måttlig eller begränsad, med särskilda situationer i gränsregioner. Samtidigt kommer migrationens bidrag till befolkningsförändringarna i EU-25 i fråga om omfattning och dynamik sannolikt att öka eftersom de nuvarande och de nya medlemsstaterna har en liknande befolkningsutveckling. Beräkningar tyder på att migrationen från de nya medlemsstaterna till de nuvarande 15 inledningsvis kanske bara kommer att uppgå till omkring 350 000 människor. De årliga nettoströmmarna skulle med tiden minska och den totala befolkningen av icke-medborgare från de nya medlemsstaterna i EU-15 förväntas 2030 ha stabiliserats kring 3,5 miljoner människor. Införandet av övergångsperioder skulle sprida migrationsströmmarna till EU-15 över en längre tidsperiod. Trots positiva makroekonomiska effekter känner många människor oro över invandringens eventuellt negativa effekter. Det kan bero på att även om den kan vara gynnsam ur övergripande ekonomisk synvinkel, så är invandringens kostnader och positiva effekter inte jämnt fördelade. Vissa av de mer långsiktiga positiva effekterna till följd av invandrarnas inflytande är dessutom svåra att påvisa, såsom effekterna på den samlade efterfrågan som är en drivkraft för ekonomisk tillväxt(http://europa.eu.int/comm/employment_social/employment_analysis/report/ex_summary_en.pdf 2005-11-05 European Integration Consortium “The impact of Eastern Enlargement on Employment and Labour markets in the EU member States 2001”).

Sammanfattning

Efter andra världskrigets slut upplevde Västtyskland ett fantastiskt ekonomiskt uppsving vilket innebar att landet började söka sig utanför landets gränser för att få tag på arbetskraft. Avtal träffades med ett antal sydeuropeiska länder och gästarbetarna var ett faktum. Gästarbetarna ansågs vara temporär migration från alla håll även från invandrarna själva. Ju längre tiden gick desto mer integrerade blev dock gästarbetarna i Västtyskland och då arbetskraftsinvandringen stoppades 1973 på grund av den ekonomiska krisen i landet arbetade drygt 2, 5 miljoner utländska medborgare i Västtyskland. Antal invandrare fluktuerade därefter. Västtyskland försökte minska antalet invandrare via speciella återflyttningsbidrag och många åkte också hem till de sydeuropeiska länderna de kommit från, men merparten av gästarbetare och deras familjer stannade kvar.

En ny migrationsström påbörjades i Tyskland när Berlinmuren föll 1989 och landet enades 1990. De olika migrationsströmmarna som har funnits tidigare i landet kom att få ett helt nytt utseende efter Berlinmurens fall. Då de bägge tyska staterna åter igen blev ett enat land strömmade människor från de östra förbundsländerna till de västra. En ny stor grupp invandrare blev resultatet. Denna grupp av människor kallas Übersiedler. När det framgick att landet skulle enas minskade dock antalet Übersiedler drastiskt. Minst en miljon östtyskar flyttade till väst från att muren öppnades 1989 till slutet av 1991. Därefter gick siffrorna kontinuerligt tillbaka och var som lägst 1996 då endast 24 900 flyttade från öst till väst. Siffrorna har fluktuerat sedan dess. Tendensen visar att även om det har ökat vissa år så har antalet Übersiedler sjunkit drastiskt sedan i slutet på 1980- och i början på 1990- talen. De flesta som flyttar från de östra till de västra förbundsländerna är unga och välutbildade

Murens fall innebar även att antalet Spätaussiedler även kallade Aussiedler som flyttade till Tyskland ökade kraftigt. Spätaussiedler är människor av tysk påbrå och räknas som tyska medborgare, men bor i annat land. De blev diskriminerade under och efter andra världskriget och efter att Tyskland enades år 1990 hade dessa människor rätt att flytta till Tyskland och få tyskt medborgarskap. Närmare 400 000 flyttade till Tyskland då landet enades men siffrorna har idag sjunkit till bara dryga 50 000.

Vid millenniumskiftet påbörjades en ny migrationsdebatt i Europa. Anledning var att experterna varnade för att Europas befolkning åldras och att trenden visar att den negativa befolkningsutvecklingen kommer att fortgå. Europas befolkning beräknas minska från dagens 750 miljoner till 600 miljoner 2050. Den ojämna åldersfördelningen som har påbörjats med en minskning av befolkningen yngre än 20 år och en ökning av befolkningen över 60 år, innebär för höga utgifter i den offentliga sektorn. Därmed konstaterades att invandringen till Europa är en förutsättning för att kunna försörja befolkningen.

EU:s senaste utvidgning år 2004 var även den största hittills. 10 nya medlemsländer, de flesta från östra Europa sammanfördes med de 15 gamla. I samband med att utvidgningen blev aktuell påbörjades en diskussion om huruvida detta skulle leda till massmigration från öst till väst. Tidigare erfarenheter och nya beräkningar tyder istället på att arbetskraftsmigrationen från de nya medlemsstaterna kommer att bli måttlig eller begränsad, med särskilda situationer i gränsregioner. Utvidgningen har gett nya möjligheter till arbete i andra länder och "gränspendlare", "arbetsturister" eller "halvinvandrare" har blivit ett nytt fenomen inom EU mestadels sker denna migration från Östeuropa till Tyskland och Österrike. Antalet är dock okänt. Utvidgningen gav också en mer intern karaktär på en tidigare internationell migration mellan länderna. Den fria migrationen, en av de fyra friheterna och grundidéerna i EU har dock ännu inte infriats och de flesta gamla medlemsländerna har infört reglerande migrationslagar under en övergångsperiod.

Analys och diskussion

I Tyskland kan man skönja olika migrationsströmmar till och inom landet som funnits och utvecklats under 1900 – talet. Den första stora invandringsvågen i form av gästarbetarna från södra Europa som påbörjades efter andra världskrigets slut var ett fenomen som inte bara skedde i Västtyskland om än antalet gästarbetare och utvecklingen där var lite annorlunda än vissa andra länder. Även Sverige, Schweiz, Österrike med flera upplevde en liknade arbetskraftsinvandring. Det är däremot migrationsströmmar som påbörjats efter denna och av andra skäl som skiljer Västtyskland och senare Tyskland från övriga länder.

Vad anledningen är att Tysklands migrationshistoria har utvecklats som den gjort har förstås till stor del att göra med att landet efter andra världskrigets slut delades in i två länder Öst - och Västtyskland och att kontakten dem emellan bröts då Berlinmuren byggdes 1961. När Muren revs, öppnades vägen för nya migrationsströmmar som var näst intill unika för Tyskland.

Då Muren föll och landet enades förändrades migrationsströmmarna till och inom Tyskland. Dels blev det åter aktuellt för människor från de östra förbundsländerna att flytta till väst men även för människorna i östra Europa som en gång förvisats från Tyskland hade nu möjlighet att flytta till Tyskland och ansöka om medborgarskap i landet.

Från och med 1989 flyttade många östtyskar till väst men efter en tid förändrades migrationsströmmarna. Vi har försökt få fram vad som är orsaken till att östtyskarna inte längre flyttar till väst nu när de institutionella hindren är försvunna och förhållandena verkar mer gynnsamma i väst. Trenden visar att även om antalet migranter har ökat vissa år så har antalet Übersiedler sjunkit drastiskt sedan i slutet på 1980- och i början på 1990- talen.

Hur kommer det sig att emigrationen från östra förbundsländerna har minskat så drastiskt? Ett antal faktorer förklarar denna utveckling. De tyska förbundsländernas geografiska läge innebär att det är möjligt för människor att pendla över gränsen till väst och arbeta. Denna gränspendling kan till viss del ha blivit ett substitut för emigrationen. Många människor framförallt unga människor pendlar till och jobbar i väst men bor kvar i öst.

En annan orsak kan vara att de kulturella skillnaderna, trots allt är för svåra att överbrygga och att Ossies och Wessies lever vidare inte bara som begrepp utan skillnaderna mellan väst - och östtyskar har blivit en verklighet i Tyskland. Den största orsaken till att emigrationen har minskat så starkt visar sig bero på lönekonvergensen. Även om lönerna i de östra delarna av Tyskland ännu inte ligger på samma nivå som i väst så har det skett en rejäl ökning sedan 1990. Detta beror på att det fanns en oro för att de östtyska låglönearbetarna skulle konkurrera ut de västtyska arbetarna så de västtyska fackföreningarna såg till att höja de östtyska lönerna. Det är därför troligt att emigrationen ifrån öst inte sågs lika attraktiv några år efter att Muren hade fallit eftersom löneskillnaderna som till början var gigantiska då hade minskat drastiskt.

Det finns ett antal andra faktorer som kan ha hämmat emigrationen från öst, till exempel var och är det vanligare att kvinnor förvärvsarbetar i öst och att familjens sammanslagna vinstmaximering kan därför bli negativ om endast mannen får arbete i väst vid tänkbar flytt. Ny migrationsteori förklarar detta fenomen med att det är familjen som tar beslutet om en eller flera familjemedlemmar skall flytta till ett annat land, istället för den enskilda individen, familjen ses då som en enhet och beslutet att flytta eller ej grundar sig på hela familjens tänkbara inkomster. I östra Tyskland var även den totala arbetstiden längre än i väst detta innebär att en tänkbar flytt från öst till väst minskar möjligheten att maximera sin inkomst i väst.

Vilka är det då som flyttar till från de östra till de västra förbundsländerna? Framförallt är det unga människor som flyttar och ofta flyttar också östtyskarna efter avslutad högre utbildning i öst till väst. Statistik visar att för en person med universitetsutbildning i östra Tyskland är sannolikheten 83 % högre att denne emigrerar än en person utan universitetsutbildning. Detta fenomen förklaras med hjälp utav humankapitalteorin. Humankapitalteorin bygger på det individuella planet, individen ser utbildning som en investering och kunskaper som förvärfvas genom utbildning ses som framtida inkomster.

Varför det är just unga och välutbildade östtyskar som flyttar i högre grad än andra beror troligtvis på som Bentsson studie visar att flyttningsavstånd ökar med utbildningsnivån. Eftersom det är mer sannolikt att få ett bättre betalt arbete och bättre arbetsgivare i väst ses migrationen som en möjlighet till en bättre utkomst i framtiden. Denna tendens ger en positiv utveckling till dem västra förbundsländerna medan de östra kan uppleva Brain Drain. Om dessa personer flyttar tillbaka igen kan det även ge en positiv effekt för utvecklingen i öst.

I litteraturen har vi fått fram ett antal faktorer som sägs ha påverkat varför östtyskarna i allt högre grad stannar kvar i de östra förbundsländerna eller i vissa fall även flyttat tillbaka. Vi har försökt att utveckla och spekulera i andra tänkbara faktorer som vi tror har spelat roll i denna negativa folkförflyttning. Vi tror att ett avgörande misstag begicks då politikerna i väst 1989 – 1990 inte försökte förena de östra och västra (nya och gamla) förbundsländerna till ett nytt gemensamt land. Vad som skedde var nu istället att de västtyska normerna skulle exporteras till öst. Att efter från den ena dagen till den andra gå från kommunistiskt styrd marknadsekonomi till ett kapitalistiskt samhälle gjorde att östtyskarna hamnade i ett underläge. Inte förbättrades situationen av att Tysklands gemensamma ekonomi kämpar med gigantiska svårigheter för att bygga upp de östra (nya) förbundsländerna.

Migrationsströmmarna har följt en liknande riktning även då det gäller gruppen Spätaussiedler. Från och med 1989 flyttade ett stort antal Spätaussiedler varje år till Tyskland men under senare tid har det även här skett en förändring. Det finns ett flertal olika orsaker till varför antalet Spätaussiedler har minskat. Dels har många av de härkomstländer Spätaussiedler emigrerade från genomgått stora förändringar under de sista åren. Vissa länder är också, eller är på väg in i, den Europeiska Unionen, vilket har gett en hämmande effekt på migrationsflödet. En ny lag har från och med i år 2005 trätt i kraft, vilken innebär att Spätaussiedler måste kunna bevisa att denna har blivit diskriminerad eller missgynnad på grund av sin tyska nationalitet med undantag av Spätaussiedler från före detta Sovjetunionen. Därmed har det även skett en förändring av antalet Spätaussiedler från de olika härkomstländerna. År 1990 kom många Spätaussiedler från Polen och Rumänien. Under senare år har det skett en markant minskning av antalet migranter från dessa länder. År 2003 kom i stort sett alla (99 %) av alla Spätaussiedler från före detta Sovjetunionen. Dock har antalet därifrån också minskat, men inte alls i samma utsträckning. I gruppen av Spätaussiedler innefattar beslutet att migrera oftast hela familjen. Därmed kan vi förklara migrationen av Spätaussiedler till vis del med hjälp av ny migrationsteori. Enligt denna teori tas beslutet att flytta till ett annat land för att maximera inkomsten för hela familjen istället för den enskilde individen. Beslutet att migrera bland Spätaussiedler kan också förklaras av nätverksteori. Ett exempel på detta är de stora antal migranterna som kommer från före detta Sovjetunionen. De migranter som redan etablerat sig i Tyskland skapar sociala kontaktnät med familjemedlemmar och bekanta vilket innebär att även migration tilltar bland deras anhöriga.

Positivt för den tyska befolkningsutvecklingen är att immigranterna ofta är unga och välutbildade. Ett exempel på detta är att Spätaussiedler är yngre än den inhemska tyska befolkningen. År 2003 var 74,4 % av Spätaussiedlern yngre än 45 år medan siffran var 56 % då det gällde den inhemska befolkningen. 7 % av Spätaussiedlern var över 65 år jämfört med 18 % av den inhemska befolkningen. Detta innebär att invandringen av Spätaussiedler ger en förnyringseffekt på Tysklands befolkning, vilket kan ge positiva effekter inte bara ur nativitets- och befolkningsstatistiskperspektiv, utan även i utbildningsmässigt hänseende. Om dessa i sin tur tar efter det tyska födsломönstret, så uppkommer kanske problematiken åter igen. Att förutsäga befolkningsutvecklingen har visat sig vara svårt, men mönstren för de olika europeiska länderna har ändå gått åt samma håll hitintills.

Den tidiga migrationen till Västtyskland den så kallade arbetskraftsinvandringen som skedde från och med 1950 – talet förklaras till stor del av den neoklassiska migrationsteorin. Migrationen uppstod framförallt på grund av de stora skillnaderna på arbetsmarknaden och lönenivåerna i de olika länderna - hemlandet och destinationslandet. Västtysklands ekonomiska uppsving, innebar att det var mycket attraktivt för många, i länder där ekonomin ännu inte tagit fart, att migrera till Tyskland. Enligt den neoklassiska teorin så är det push och pullfaktorer som gör så att en person migrerar. För gästarbetarna var exempelvis pullfaktorer anställning i destinationslandet samt ekonomisk vinning. Medan pushfaktorer var att komma ifrån arbetslöshet och ekonomiska problem som fanns i hemlandet. Även nätverksteorin förklarar den snabba utvecklingen av arbetskraftinvandring som skedde mellan migranternas hemländer och Tyskland. Enligt nätverksteorin är det genom nätverk som bildas mellan migranterna och deras familjer och bekanta i hemlandet vilket förenklar migrationsbeslutet. Dessa kontaktnät verkar som en informationskälla och hjälp till etablering i det nya landet. Även ny migrationsekonomi förklarar utvecklingen av gästarbetarsystemet. För gästarbetarna var det ofta en familjemedlem (mannen) som flyttade och således tryggade familjens ekonomi.

Integration är en viktig del för hur väl invandrarna kommer att trivas i destinationslandet framförallt är integrationen på arbetsmarknaden viktig eftersom många flyttar av ekonomiska skäl. Det har visat sig att det skiljer sig mellan olika invandrargrupper hur väl de integreras på den tyska arbetsmarknaden. Übersiedler talar tyska och deras kultur, bakgrund och traditioner är ungefär densamma som västtyskarnas och de har därför ofta mycket lättare att komma in i det tyska samhället och på arbetsmarknaden.

Medan Spätaussiedler inte alltid kan tyska och de kulturella skillnaderna mellan till exempel Kazakstan och Tyskland kan vara svåra att överbrygga. Kurser i språk och kunskap om det tyska samhället och dess arbetsmarknad har införts för att underlätta integrationen av Spätaussiedler. För gästarbetarna förändrades situationen från att ha ansetts vara tillfällig arbetskraft till att bli en del av det tyska samhället.

År 2000 utkom en ny rapport från FN: s Population Division. Detta innebar att migrationsdebatten tog ny fart. FN-experter pekade på den åldrande europeiska befolkningen där pensionärerna blev fler och barnafödandet minskade. Vem skulle ta hand om en åldrande europeisk befolkning? Efter att muren föll kom en flod av migranter till Tyskland men med tiden kunde man även i Tyskland se en tillbakagång av immigranter. Tyskland har dock mellan åren 1950 till 2000 tagit emot flest invandrare i Europa, men med nya lagar, hög arbetslöshet och sämre ekonomi kan det i framtiden ske stora förändringar. I migrationsrapporten framgår att migrationen kommer att öka i framtiden men detta är snarare en förutsättning än ett problem. Befolkningen i Europa och i synnerhet Tyskland åldras vilket innebär stora problem för den offentliga sektorn i landet och välfärdssystemet. Då den yrkesaktiva befolkningen minskar och personer över 60 år ökar leder detta till en utveckling av betungande pensionssystem och höga sjukvårdskostnader. Oroväckande för Tyskland är också det mycket låga födelsetalen i landet, endast 1, 25 födslar per kvinna (år 2002).

År 2004 blev migrationsdiskussionen åter aktuell. Då var det EU:s utvidgning österut som oroade många människor. Människorna i de gamla EU länderna var rädda för att det skulle ske en massmigration från Öst- till Västeuropa. Därmed införde näst intill alla av de gamla medlemsländerna restriktioner för att begränsa de nya medlemmarnas inträde på arbetsmarknaden. Huruvida detta var nödvändigt eller ej har diskuterats. Det är inte första gången rädslan för massmigration uppstått i Västeuropa. På 1950 – talet under EG: s tidiga skede fanns en oro att allt för många migranter från södra Europa skulle flytta till Tyskland och Frankrike. Viss migration förekom men långt ifrån så stor som man trott. Det råder dock delade meningar om huruvida man kan dra paralleller med dagens EU och EG:s tidigare utvidgningar. De kritiska rösterna menar det råder mycket större skillnader idag gentemot de tidiga utvidgningarna. Ett exempel är att löneskillnaderna idag är mycket högre mellan de nya och gamla medlemsländerna än var de var under tidigare utvidgningar. Kritikerna talar också om ett uppdämt behov, att efter år av stängsel och taggtråd – kan nu östeuropéerna äntligen förflytta sig som de vill.

Andra bedömare talar för mer modest migration. Inkomstskillnader och sysselsättningsgrader har en statistiskt signifikant påverkan på migrationen, men effekterna av stora inkomstskillnader är relativt sett små. Således ger resultaten vid handen att nettomigrationen från EU-10 och kandidatländerna kommer att öka något som en följd av införandet av fri rörlighet, men någon massinvandring står knappast att finna i de statistiska modellerna. Migrationen från östra till västra Europa kommer, som vi kan se, inte att följa det migrationsmönster som flytten från södra till norra Europa visade.

Slutsats

Migrationsmönster bildas beroende på olika faktorer, vilka varierar från gång till gång. Det som varierar är migrationens omfång och karaktär samt vilken riktning som den tar, men denna jämförelse, liksom med de exempel som här framhållits och de teoretiska antagandena, ger argument för att migrationshotet från Östeuropa som de västeuropeiska länderna befarar ej kommer att infrias. Även om migrationskvoten från de östeuropeiska länderna skulle bli stor är detta knappast något hot för Västeuropa. Snarare skulle detta utgöra en tillgång med tanke på den minskande befolkningsutvecklingen dessa länder har och det behov av arbetskraft som det medför. Migration måste även relateras till det sociala sammanhanget som en person befinner sig i. För att förstå ett sådant sammanhang måste man betrakta migration som ett system där många aktörer är inblandade och där olika förutsättningar bidrar till migrationsbeslutet. Det sociala nätverket och migrationsnätverket inom migrationsprocessen kan ses som starka faktorer till beslutet att flytta eller att stanna samt som bidragande orsak till internt informationsflöde. Migration och emigration är oftast relaterade till varandra. Länder med förbindelser har också migrationsutbyten, det vill säga migrationsströmmar till och från och mellan dessa länder är vanligt. Slutsatsen blir att landet migranten väljer att flytta till oftast har en länk till hemlandet, exempelvis Västtyskland-Östtyskland, Polen – Tyskland samt Spätaussiedler från forna Sovjetunionen.

Att välja att stanna kvar är ett lika rationellt beslut som att välja att flytta, även om det första intrycket i en viss situation ter sig vara helt rätt och logiskt att migrera, eftersom förhållanden, levnadsstandard, inkomstmöjligheter etcetera är långt bättre i det land som man jämför med. De som valt att stanna kvar har genom sin immobilitet gett en positiv effekt på sitt område/land och på så sätt har de använt sin lokalspecifika kunskap att trygga och att försöka öka sin inkomst för att investera och omsätta den i den lokala ekonomin. Denna specifika kunskap skulle i annat fall vid migration till ett annat samhälle gå förlorad eller inte kunna användas i det nya samhället där helt andra lokalspecifika kunskaper måste inhämtas. En annan effekt av att stanna kvar ger också en reducering av skillnaderna, exempelvis löner och arbetsmarknad mellan det tänkta migrationsområdet och det område där man bor. Om det inte är löner som är avgörande för migrationsbeslutet, så kan man säga att den rena lönsamhetsanalysen inte gäller i praktiken. Frågan är hur man skall relatera den vinstmaximerande tanken till migrationsbeslutet.

Migrationen från östra till västra Europa kommer som vi kan se, inte att följa det migrationsmönster som flytten från södra till norra Europa visade. Detsamma gäller flytten från de östra till de västra förbundsländerna. Ingen av migrationsteorierna kan erbjuda en heltäckande förklaring till migrationen, men samtliga teorier ger testbara antaganden och de bör ses som komplement till varandra snarare än ömsesidigt uteslutande. För att få en så sann helhetsbild av migrationsmönster som möjligt kan de olika befintliga migrationsteorierna från olika fakultet med fördel kombineras. Dessa kan bara i kombination med varandra ge en så sann bild som möjligt av en komplex verklighet.

Litteraturförteckning

Böcker och rapporter

Baines, D. (1994): *European Labour Markets, Emigration and Internal Migration 1850-1913*, ur Williamson, G. J. och Hatton, T. I. (eds.): *Migration, Emigration and Internal Migration 1850-1939*.

Beck, Marieluise red. (2001): *Migrationsbericht der Ausländerbeauftragten im auftrag der Bundesregierung*. Bonner Universität-Buchdruckerei, Berlin-Bonn.

Bengtsson, Tommy. (1987): *Migration och löner. Tillämpning av Todaros migrationsteori på 1800-talets svenska urbanisering*. i Ekonomisk-historiska vingslag. Lund

Castles, Stephen. Miller J. Mark, (1998): *The Age of Migration Internationell population movements in the modern world*. Macmillan press LTD, Hong Kong 1998

Castles, Stephen. Miller J. Mark, (1993): *The Age of Migration Internationell population movements in the modern world*. Macmillan press LTD, Hong Kong

Dustmann, Christian (1996): *Return migration - the European experience*. Ekonomisk Debatt, nr 4 april, s. 215-249 CEPR, London.

Ejvegård, Rolf (2003): *Vetenskaplig metod*. Studentlitteratur, Lund

Fielding, Anthony F. (1997): *People, jobs and mobility in the new Europe*, Wiley, Chichester

Heisler Schmitter, Barbara (1992): *The Future of Immigrant Incoorporation: Which Models? Which Concepts?* ur *International Migration Review*, Vol. 26, No. 2, Special Issue: The New Europe and International Migration

Kulturdepartementet Ds (1993): *Etniska relationer i Europa - en rapport från Europarådets projekt: Community and Ethnic Relations in Europé*. Allmänna förlaget, Stockholm

Massey, D. et al. (1993): *Theories of International Migration - A Review and Appraisal*, *Population and Development Review*, vol. 19, No. 3.

Salt, John (1993): *Migration and population change in Europe*. UNIDIR UN, New York

Sassen, Saskia (2001): *Gäster och främlingar*. Daidalos, Mediaprint, Uddevalla.

Spencer, Sarah (1994): *Immigration as an economic asset*. Trentham Books Limited, London.

Stark, O. & Bloom, D. (1985): *The New Economics of Labor Migration*, *American Economic Review*, 75.

Wallén, Göran (1996): *Vetenskapsteori och forskningsmetodik*. Studentlitteratur, Lund

Tidskrifter

Aussiedler Informationen zur politischen Bildung Heft 267, Bonn 2000 Franzis print & media GmbH

Tempus nr 10 (2001) *Tyskland räknar med en flod av invandrare från öst*

Tempus nr 33 (2001) *Europa behöver fler invandrare*

Tempus nr 49 (2002) *Schröder saknar politiskt mod*

Tempus nr 18 (2004) *Inget tillstånd inget arbete*

Världspolitikens dagsfrågor nr 7 (2000) *EU:s utvidgning i stort och smått*, UI Jakub Swiecicki

Information från Internet

http://www.bpb.de/publikationen/08604866861222132867858162468689,0,0,IZPB_267_Zu_wanderung_und_Integration_in_der_Bundesrepublik_Deutschland_040402.html 2005-05-21
Heinen, Ute Zuwanderung und Integration in der Bundesrepublik Deutschland

http://www.bund.de/nn_6960/Microsites/BundOnline2005/Presse/Pressemitteilungen/Pressemitteilungen-knoten.html Pressemitteilung des Bundesministeriums des Innern vom 20030606)

<http://www.bundesverwaltungsamt.de> 2005-05-24

<http://bundesrecht.juris.de/bundesrecht/bvfg/gesamt.pdf> 2005-05-24

<http://www.bva.bund.de/aufgaben/aussiedleraufnahme/index.html> 2005-03-16

<http://www.destatis.de/presse/deutsch/pm2004/p4200021.htm> 2005-02-19

<http://europa.eu.int/abc/history/> 2005-01-30

http://europa.eu.int/comm/employment_social/employment_analysis/report/ex_summary_en.pdf 2005-11-05 (European Integration Consortium “The impact of Eastern Enlargement on Employment and Labour markets in the EU member States 2001”)

<http://www.fsb.se> 2005-02-03

<http://www.integrationsbeauftragte.de/download/Strukturdaten.pdf> 2005-05-24

http://www.integrationsbeauftragte.de/download/Migrationsbericht_2004.pdf

http://www.j-bradford-delong.net/Teaching_Folder/Econ_210b_spring_2001/Readings/Hunt.pdf 2005-09-20

<http://www.mdr.de/ratgeber/neuab2005/1746894.html> 2005-10-27

